

**ULUSLAR ARASI
DULKADİR BEYLİĞİ
SEMPOZYUMU**

**29 NİSAN - 1 MAYIS 2011
KAHRAMANMARAŞ
(İKİNCİ SALON)**

CİLT: 2

Editör:

Cevdet KABAKCI - Serdar YAKAR

İSBN:

978-605-86941-2-5

BASKI

Kristal Reklam ve Matbaacılık
Hız. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
Gayrettepe Mh. Hamidiye Sk. No 7 D 1
Tel: 0212 2179777
info@kristalreklam.net
Beşiktaş-İstanbul

TASARIM

Halil AYDIN-Şükran İŞÇİ

İLETİŞİM ADRESİ

Kahramanmaraş Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Tel: (0344) 228 46 00
e.posta: kultursosyal@kahramanmaras.bel.tr

Birinci Basım: Haziran 2012

Bu Eser Kahramanmaraş Belediyesi'nin Bir Kültür Hizmetidir

V. OTURUM

DULKADİR TÜRKMENLERİ VE SAFEVİLİK

Doç. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ*

ÖZET:

Dulkadirli beyliği Osmanlı ve Memluk gibi iki büyük devlet arasında denge siyasetiyle ayakta durmaya çalışan, tamamen Türkmen (Oğuz) sosyal tabanına dayanan sınırları oldukça geniş bir Türkmen devleti kurmuşlardı. Halep ve Şam gibi ılık ovalardan başlayıp Uzun Yayla'dan geçip Orta Anadolu platolarına kadar uzanan geniş bir sahada yaylak-kışlak hayatı geçiren Dulkadir Türkmenleri faaliyet halinde oldukları geniş sahada farklı dini ve kültürel çevrelerin etkisine açık hareketli bir yapı sergilemiştir. Keza Osmanlı coğrafyasının en kalabalık konar-göçer zümreleri Dulkadir Türkmenleri olmuştur. Dulkadir Türkmenleri Safeviyye tarikatının en eski müritlerinden olup tarikatın erken dönemlerinden itibaren Erdebil'e yerleşmeye başlamışlar, Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın faaliyetlerine fiilen destek olmuşlardı. Şah İsmail'in Dulkadir topraklarına gelip Alaüddeve'nin kızına talip olması ve sonuçta bölgede faaliyet göstermesi de Safevi ve Kızılbaş nüfusunun yoğun olmasıyla ilgilidir. Önceleri Şîî Safevi baskısını da ağır bir şekilde hissetmiş, daha sonra da değişen siyasi dengeler gereği Şah İsmail'in Dulkadir beyleri ile dostane ilişkiler sürmeye çalışmıştır. Dulkadir Türkmenleri Müslüman olmakla birlikte, Ortodoks beylerinden farklı

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. E-posta; dogusselahattin@yahoo.com

olarak sosyal hayatlarına ve aşiret yapılarına uygun bir dini anlayışı benimsemişlerdi. Böylece Erdebil sufilerince örgütlenen Safeviyye tarikatının etkisi altında kalmışlar, zamanla değişen ve gelişen siyasi ve sosyal hadiseler Safeviliğin Kızılbaş hareketine dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Safevi kaynaklarında Türkmen tabiri genel olarak Akkoyunlular için kullanılır ve Sünnilikle eş değer tutulurken, Osmanlı kaynaklarında Türkmen tabiri genellikle Kızılbaşlık ve bazen Kızılbaşlığa eş anlamlar yüklenmesi de anlamlıdır. Erdebil sufilerinden sonra Şeyh Cüneyd'in Halep'e kadar inip Dulkadirli Türkmenleri arasında faaliyette bulunmasından yıllar sonra Şah İsmail devletini kurarken, Dulkadir Türkmenlerinden birçok aşiretin kendisine yardımcı olduğu İran ve Osmanlı kaynaklarıncı doğrulanmaktadır. Keza Dulkadir bölgesinden "Şah'a koşan" binlerce Türkmen tersine bir göç başlatmıştı. Dulkadir Türkmenleri, İran'a göçüp Safevi devleti merkezinde önemli konuma gelmişlerdi.

Anahtar sözcükler: Anadolu, Türkmen, Safavi Tarikatı, Dulkadir

ABSTRACT

Principality of Dulkadir was founded between two great states which were Memluks and Ottoman empires. Leaders of Dulkadir were followed balance policies between Ottomans and Memluks. Principality of Dulkadir had a large territory and its population were completely Turcomen (Oghuz). This Turcomen prinricipality's border was beginning from plains of Aleppo and Damascus to Uzun Yayla and Middle Anatolian plateaus. Dulkadir Turcomen's were migrating between this areas according to seasonal conditions. In Summer, they were living in Uzun Yayla and Middle Anatolian plateaus, in winter they preferred to live in the warm plains of Alepppo and Damascus. In this large area Dulkadir Turcomen were exposed to effects of different religious and ethnic groups. In the Otoman Geography , Dulkadir Turcomen were the most crowded nomadic group. Dulkadir Turcomen were primal followers of safavi order. Dulkadir Turcomen began to settle Erdebil from first period of safavi order. . Dulkadir Turcomen supported sheik Cüneyd and sheik Haydar's activities strongly.

Because of dense population of Kızılbaş in Dulkadir principality, Safavid leader Şah İsmail came to Dulkadir land and he wanted to get married with daughter of Alaüddeve. Şah İsmail first of all maintained despotic policies against Dulkadir Turcomen, but later he changed this policy and

improved friendship with Dulkadir Turcomen. Although Dulkadir Turcomen were Muslim, they had different social life and social structure from Orthodox Muslim Begs. Thus, they were influenced by the Safavi order which were organized by Erdebil sufis. Because of changing social and political matters, safevism transformed to Kızılbaş movement.

In Safavid sources, the name of Turcomen were used for Akkoyunlu and this term were also accepted referring Sünni İslam. In Otoman sources, the name of Turcomen were used to refer Kızılbaş movement. Dulkadir Turcomen were supported Shah İsmail when he was founding Safavid state. Lots of Turcomen tribes migrated to İran from Dulkadir Land and these Dulkadir Turcomen's got important status in Safavid state.

Key word: Anatolia, Turcomen, Safavi order, Dulkadir.

Merkezi Maraş ve Elbistan olmak üzere Anadolu'da geniş bir bölgede yaylak-kışlak hayatı yaşayan Dulkadirli Türkmenleri, Moğol istilası ile geniş Asya bozkırlarından Anadolu'ya göç eden çeşitli Oğuz boylarına mensup oba ve oymaklarından oluşmaktaydı¹. Dulkadirlilerin Oğuzların Bozok koluna mensup olduğu, halkını teşkil eden aşiretlerin çoğunlukla Bayat, Avşar ve Beydilli boylarından ortaya çıktıkları kabul edilir.² Merhum F.Köprülü'nün ifadesiyle Anadolu'yu türkleştiren Oğuz Türkmenleri, Anadolu'nun İslâm tarihinde şüphesiz en büyük rolü oynamışlardır³. Ortaçağ Ortadoğu'sunun tarihinin belirlenmesinde Anadolu her zaman için başrolü üstlenmiştir. Babaîler isyanı ile birlikte Moğol istilası ve Timur hareketi Anadolu'nun etnik yapısı üzerinde bıraktığı tesirler kadar dinî ve kültürel hayatı üzerinde derin izler bırakmıştır. İran, Azerbaycan ve Horasan üzerinden Anadolu'ya vaki Türkmen göçleri ve akabinde tersine başlayan göçler bu geniş coğrafyada önemli bir kültürel etkileşim ve etnik kaynaşmayı beraberinde getirmiştir. Çeşitli dinî, tasavvufî ve kültürel yapıların renkli ve hareketli bir özellikte

¹ Arifi Paşa, *Maraş ve Ebistan'da Zulkadır Oğulları Hükümeti*, **TOEM**, 30. cüz, İst.1330, s.359.

² Bkz. Selahattin Döğüş, *Osmanlıların Fethine Kadar Dulkadirli Türkmenleri*, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I**, ed. Yaşar Alpaslan, Mehmet Karataş, Ukde Yay., Kahramanmaraş 2008, s. 73.

³ F.Babinger-F.Köprülü, *Anadolu'da İslâmiyet*, çev. R. Hulusi, yay. M. Kanar, İnsan Yay., 1996, s. 44.

şekillenmesinde bir merkez konumu kazanmış olan Anadolu, bu farklı özelliklerin etkileşiminde de bir köprü görevi üstlenmiştir.

Dulkadir Türkmenleri Anadolu'da cereyan eden hadiselere seyirci kalmamışlar, Maraş ve havalisindeki göçebe Türkmen cemaatleri 1240 yılında çıkan Babaî isyanına katılmışlardı. İsyanın liderlerinden olan Baba İshak, bölgede bulunan Samsat yakınlarındaki Kefersud nahiyesinden idi. Bununla beraber merkezi Erdebil olan Safevî sufilerinin¹ en faal oldukları yerlerden biri de Dulkadir Türkmenlerinin hâkim oldukları Anadolu'nun güney bölgeleridir. Doğu Anadolu'da hâkim olan Akkoyunlu Türkmenlerinin etkinlikleri Otlukbeli zaferiyle (1473) sona erdiği halde Safevî tarikatının tahribatı Çaldıran zaferine (1514) rağmen sönmemiş değişik kisveler altında Anadolu'da özellikle Türkmenler arasında etkili olmaya ve merkezi hükümetlere karşı tahribatına devam etmiştir.

Akkoyun, Karakoyun ve Dulkadir Türkmenleri, militan ve yıkıcı heterodoks akımların faaliyet sahası olurken Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde Türk üstünlüğünü yeniden ve bir kat daha kuvvetlendirmek hususundaki tarihi rollerini de belirtmeliyiz.

Erdebil Safevîlerinin tahribatı henüz siyasal bir kimliğe bürünmeden önce Anadolu'da çok kolay bir şekilde yayılırken özellikle Timur istilasından sonra Suriye, Irak ve Dulkadir topraklarında ve bölgenin dini hayatı üzerinde kendini hissettirmeye başladı. İlk zamanlarda Azerbaycan'da görülen bu sufi hareket, bölge üzerinden gelen Türkmenler ve aralarında barınan Erdebil sufileri vasıtasıyla Dulkadiroğullarının hâkim oldukları geniş Anadolu topraklarında hızla yayılmıştır.

Dulkadir Türkmenleri, Safevîye tarikatının en eski müritlerinden olup tarikatın erken dönemlerinden itibaren Erdebil'e yerleşmeye başlamışlar, Şeyh Cüneyd ve Haydar'ın faaliyetlerine fiilen destek olmuşlardı. Şah İsmail'in Erdebil'de gizlenmesi de yine Dulkadirli taraflardan sağlanmıştı. Şah İsmail'in çağrısına en büyük desteği veren ve kalabalık bir şekilde onun hizmetine girenlerden önemli bir bölümü yine Dulkadirli Türkmenleriydi. Geniş bir sahaya yayılmış bu konar-göçer toplumu Dulkadirli beylerinin kontrol edebilmesi güç olduğu gibi, mesela Alaüddevle'nin, Kızılbaş-Sünni ayırımı konusunda bir kaygısının bulunmama nedeni de düşünülmelidir. Zira Alaüddevle Bey, ülkesinden Türkmen topluluğunun Şah İsmail'in yanına gitmesine kayıtsız kalmıştı.

¹ Aşıkpaşazâde Tarihi, Ali Beg neşri, İst. 1334, s.246.

Şah İsmail, Alaüddevle Bey'in kızı Benli Hatun'u istediğinde olumlu cevap almışsa da değişen konjonktür gereği olsa gerek ki Alaüddevle daha sonra kızını vermekten vazgeçmiştir. Üstelik ülkesindeki Kızılbaşların İran'a gitmelerine de engel olmaya çalışmıştı. Şah İsmail, incinen gururunun da belki etkisiyle Güneydoğu seferine çıkarak Elbistan ve Maraş şehirlerini yakıp yıkmıştır. Alaüddevle ise çareyi, sarp Turna dağına çıkmakta bulmuştu. Alaüddevle ile Şah İsmail arasında kısa süreli bir çatışmadan sonra Safevîler ile Dulkadirliler arasında sulh tesis edilmiş, Şah İsmail, Alaüddevle Bey'e gösterişli bir çadır hediye etmiştir.¹

Yüzyıldan fazla bir zaman şeyhlik ve irşat sahasında oldukça şöhret kazanmış olan Erdebil Safevî tarikatı, Şeyh Cüneyd'e kadar siyasi hedefini ortaya koymamıştı. Nihayet çok müteşebbis ve cesur bir kişi olan Cüneyd'in gerçek niyetinin anlaşılması zamanında açığa çıkan siyasi hedefleri, tehlikenin boyutlarını göstermişti. Anadolu'da siyasi düzenin aleyhine olarak bu zatın eseri olan, siyasi emeller ve hükümlerlik gayeleri güden bir Safevî tarikat devleti ortaya çıkınca Anadolu için asırlarca sürecek bir tehdit ortaya çıkıyordu.

Bu militan ve yıkıcı faaliyetin reisleri kendilerine en sadık ve fedakâr taraftar topluluğunu Anadolu'da buluyorlardı. Safevî hareketi, İran'da yeni bir devlet olarak ortaya çıktığında en önemli ve etkili kitlesini, yine Anadolu'dan gelen ve sosyal taban olarak Oğuzların çeşitli boylarına dayanan Türkmen aşiretleri oluşturuyordu. Dolayısıyla Safevî devletinin milli bir İran devleti olarak kabul edilmesi imkânsızdır; zira bu devleti kuran ve ayakta tutan unsur Anadolu'nun orta ve güney bölgelerinden göçen (Kızılbaş) Türkmen topluluğudur. F.Sümer'e göre Anadolu Kızılbaş Türkler olmasa değil Safevî devletinin kuruluşu, Erdebil şeyhlerinin siyasi gayeleri taşımaları bile düşünülemezdi. Hatta Anadolu Türkleri aşırı dini inançlarını şeyh ve şahlarına kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kaldı ki gerek Erdebil sufileri ve gerekse Şeyh Cüneyd ve Haydar zamanında İran'daki halkın çoğunluğuna Şîî denilmesi mümkün görünmemektedir.²

Bu tarikatın müritleri olan sufiler bir savaşçı gazi birliği olarak yapılanmıştı. Şeyh Cüneyd'in (1447-1460) altı yıl süren Anadolu faaliyeti, tarikata o kadar çok mürit ve taraftar kazandırmıştı. Sonunda Osmanlılar dâhil çeşitli Türkmen beylikleri topraklarındaki aşiretlerden

¹ Refet Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, TTK basımevi Ankara 1989, s. 90, 95.

² Hamdullah Kazvini, **Nüzhëtü'l-Kulub**'dan naklen F.Sümer, **a.g.e.**, s. 2.

oluşan bir orduyla gayrimüslim topraklarına gazalar yaparak ganimetler elde etmeye başlamıştı. Erdebil'deki sufi şeyhlerine tabi olan Anadolu Türkmenleri, Batı Anadolu'da genişlemekte olan Osmanlı sarayından bile vergi talep etmekte, yardımlar toplamakta Safevîler gibi düşünmekteydiler.¹ Daha Şeyh Safi zamanında Anadolu'dan Erdebil'e üç ayda gidenlerin sayısı 3000'i bulmuştu. Safi'nin torunu Hoca Ali'nin Anadolu'da bilhassa güney beyliklerinde pek çok müritleri olduğu nakledilmektedir.² Fakirlere yiyecek verilmesi Erdebil tekkesinin esas vazifesini teşkil etmiştir. Bunlar daima ibadet ve kanaat içinde yaşadıklarından bütün Anadolu, Suriye ve İran'da büyük saygı görürlerdi.

Hazar gölünün güneybatı kıyılarına yakın Erdebil'de doğmuş olan, tarikata adını veren ve bu tarikatın piri sayılan Şeyh Safiyüddin İshak (ö.1334), ne seyyid ne de Şîî idi. Tarikatın başı Azerbaycan'daki Erdebil şehrinde, gövdesi de Anadolu'da idi; İran'da tarikatın pek az mensubu vardı. Şeyh Safiyüddin'in gizli (Batınî) Şîî olduğu rivayetleri varsa da Nüzhetü'l-Kulub'da Erdebil şeyhinin Şafi mezhebinden bir Sünnî olduğu anlatılır.³ Tebriz'in hâkimi olan Karakoyunlu Cihanşah, yerine yakını Cafer'i getirmek üzere Şeyh Cüneyd'i Erdebil'den kovduğu zaman, o döneme kadar Sünnî İslâm'a bağlı bir tarikatın ruhaniliğini siyasal ve savaşçı bir güç oluşturmak için kullanacak olan sapkın bir harekete dönüşmesine neden olabileceğini düşünmemişti.⁴ Osmanlı kaynaklarında daha çok "Erdebiliye" ve müritleri de "Erdebil sufileri" olarak geçmektedir. Şeyh Safiyüddin ile beraber tarikat Avrasya ve Asya steplerinde her tarafa yayıldığı ileri sürülmüşse de Safevîliğin aktivistleri ekseriya Suriye, İran, Azerbaycan ve Anadolu'daki Türkmen konargöçerler olmuştur. Şeyh Safiyüddin'in tekkenin başında olduğu zaman içinde Türk ve Moğol sultanlarından büyük saygı gördüğü ve maddi destekler aldığı görülmektedir. Safi'nin oğlu Sadreddin (1392), torunu Hoca Ali (1429), torunun oğlu Şeyh İbrahim (1447) Safevî postunda oturmuşlardı. Bu zatların şöhretleri Bursa'da Osmanlı sarayına kadar varmıştı; o kadar ki buradan Erdebil'e her yıl çerağ akçesi adı altında kıymetli hediyeler gönderilirdi. Anadolu'daki İran orijinli bu tarikatın

¹ Walther Hinz, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, TTK Basımevi, 1992, s. X.

² W.Hinz, **a.g.e.**, s. 8.

³ Erdebil şehrinin ekserisininin Şafi mezhebinden ve Şeyh Safiyüddin'in müritlerinden olduğu nakledilir. Hamdullah Müstevfî-i kazvinî, **Nüzhetü'l-Kulub**, Tahran, 1381/2003, s.128.

⁴ Selahattin Döğüş, **Türk Düşünce Tarihine Bir Bakış**, Uke Yay., K. Maraş 2009, s. 175.

etkinliği o kadar yaygındı ki Osmanlı tarihlerinde her sene muntazaman Erdebil'e zengin hediyeler ve dolgun keseler gönderildiği memnuniyetle anlatılmaktadır.¹

Timur Anadolu'dan dönerken Şeyh Hoca Ali'yi Erdebil'de ziyaret etmişti. Sufi şeyhlere saygısıyla bilinen Timur, köyleri ve arazisiyle birlikte Erdebil'i vakıf olarak Safevîlere bağışlamış ve tekkeyi en fena caniler için bile melce kabul etmişti. Bu imtiyaz yüzlerce yıl böyle sürmüştür. Timur'un dönüşte beraberinde götürdüğü çeşitli Türkmen obalarının ve Türkleşen Kara Tatarların sayısı bir hayli çoktur ve bu esirler ordusunun çoğu Erdebil şeyhinin isteğiyle serbest bırakıldığı rivayet edilir. Bu Türkmenlerin bu derviş tarikatına bağlanmaları gayet tabiidir ve bunların çoğu vatanlarına döndüler; kalanların yerleşmesi için Hoca Ali, Erdebil'de Anadolu'lular (Rumlu) mahallesi adıyla anılan bir mahalle ayırdı. Timur'un Bozok bölgesindeki Kara Tatarları Türkistan'a göçürmesi üzerine bölge, Dulkadirli oymakları tarafından iskân edilmiş ve Dulkadirli beyliğinin ülkesine katılmıştır. Kızıl Kocalu, Hisar Beğlü, Ağca Koyunlu oymakları bu zamanda İran'a göçürülmüş Dulkadirli oymaklarıdır.² Şamlu ve Dulkadirli oymağı Anadolu'dan göçüp de Safevî devletinin kurulmasında alt yapıyı oluşturan en büyük oymaklardan ikisidir. Halep Türkmenleri arasında gösterilen Bozcalu ve Acirlü aşiretlerinin de Safevî hizmetine girmek üzere İran'a göçmüş diğer oymaklardandır.

Haydar zamanında Fazlullah'ın koyu esmer yüzlü, kirli ve yağmacı diye tavsif ettiği Şamlular da Suriye ve Halep bölgesinden gelmişlerdi. Halep bilindiği üzere Dulkadirli Türkmenlerin kışlak bölgesiydi. Selçuklulardan beri Halep-Antep arasında kışlayan ve Sivas-Gürün-Gemerek arasında yaylayan Türkmen oymaklarına Farsça tarihlerde Etrak-i Şam veya Türkman-ı Şam, Türk halkı arasında ve Türkçe eserlerde Şamlu deniliyordu. Şamlu oymağı, Osmanlı devrinde Halep Türkmenleri denilen oymakların genel adıdır. Bu genel ad, Safevîlerden çok önce Anadolu'da kullanılıyordu. Osmanlı devrinde resmi vesikalarda bu topluluk başlıca Avşar, Beğdilli, İnallu, Harbendelu, Bayat gibi oymaklara ayrılmıştı. Şeyh Cüneyd'ten beri Safevî faaliyetine katılan Şamlular esas itibarıyla bu oymaklardan bazılarının kollarından meydana

¹ Fr. Babinger-F.Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, , s. 19.

² Faruk Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, TTK 1992, s. 72-73.

gelmiştir.¹ Şamlular Şeyh Cüneyd'den beri Erdebil tarikatının en eski müritleri arasında yer almışlardı. Şeyh Haydar'ın en önemli halifesi Hüseyin Beg Şamlu'ya mensup idi. Şah İsmail'in de gözde komutanlarından olan Lala Hüseyin Çaldıran savaşında ölmüştü. Kısaca Şamlu oymağına mensup halifeler Safevî devletinde önemli mevkilere getirilmişti.²

Aynı şekilde Safevîler devleti kurulmadan çok önce Dulkadir adlı Türk kabilesi Maraş ve Elbistan bölgesinden İran'a gitmişti.³ Dulkadirli Alaüddeve'nin torunları Ali ve Mehmed, Şah İsmail'in yanında oldukları gibi daha sonraki savaşlardan sonra Dulkadirlielerin büyük bir kısmı Şah'a katılmıştı. Dulkadirli boyundan gidenler Şah İsmail ve Şah Tahmasb'ın en güvendiği oymakların başında geliyordu. Dulkadir elinden İran'a göçen önemli oymaklar şunlardır: Kavurgalu; muhtelif kollar halinde Maraş, Kadirli ve Yeni il'de yaşamaktaydılar. Söklen ve Şemseddinlüler; İran ve Karabağ'da varlıkları görülmüştür. Söklenlerin ana kolu Bozok'ta yaşamaktaydı. Eymürler; bilindiği gibi Oğuzların olduğu gibi Anadolu'daki Dulkadir elinin de büyük boylarından biriydi. Birçok obası bulunan Eymürler, Maraş ve civardaki Pazarcık, Haruniye, Kurupınar yörelerinde kışlamakta, Ahir ve Sandık dağlarında yaylamakta idi⁴. Hacılar obası; Bozok'taki Ağçalı oymağına bağlı bir koludur. Ağca Koyunlu; Anadolu'da Dulkadir elinin en kalabalık nüfuslu bir boyudur. Bu oymağın ana kolu, 16.yüzyılda Maraş-Elbistan bölgesinde yaylamakta, Halep-Antakya taraflarında kışlamaktaydı. Ağca Koyunlular, Maraş ve Elbistan bölgelerinden başka Çukurova, Orta ve Batı Anadolu'ya yayılmışlardır.⁵ Saru Şeyhlü; Şah İsmail zamanında Fars emirü'l-ümerası Halil Sultanın çıktığı obadır. Çiçeklü, Camuslu, Şadi Beğlü, Yiva, İmanlu Avşarı, Ceridler diğer önemli aşiretlerdir. Avşar boyunun Dulkadirli'deki oymakları İmanlu Avşarı olarak bilinir. Avşar'ların Maraş'ta 27 obası bulunuyordu. Genellikle şahıs adları taşıyan ve kethüdalar tarafından idare edilen bu obaların yaylak ve kışlakları muhtelif yerlerde bulunuyor, bu obanın Bedil Afşarı ile diğer birçok obası Suriye ve Çukurova'da kışlamakta ve Maraş sancağına ait çeşitli yerlerde yaylamaktaydı.⁶ İran'a giden Sil Süpürlerin önemli bir

¹ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu....**, s.172.

² Sümer, **a.g.e.**, s. 47-48.

³ W.Hinz, **a.g.e.**, s. 69, 83.

⁴ Sümer, **Oğuzlar, (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992, s. 254.

⁵ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu....**, s.186.

⁶ Sümer, **Oğuzlar** s. 221.

kısmı Cerid boyuna mensuptur. Ceridlerin diğer obaları şunlardır: Yabır-cerid, Kara Hasanlu, Oruç Gazilu, Mamalu. Daha sonraki zamanlar Türkiye'deki Ceridlerin bir kısmı Cerid Sil Süpür adı ile anılıyordu. F.Sümer, İskender Beğ'den naklettiğine göre bunlar Türkiye'de geniş çapta yağmacılık yaptıklarından kendilerine Sil Süpür denilmiştir¹.

Gerek Moğol ve Timur istilasının ve gerekse klasik göçler vesilesiyle Anadolu'ya Azerbaycan ve Horasan üzerinden gelen göçebe Türkmen aşiretlerinin çoğu Erdebil'deki bu sufi şeyhlere intisap ettikleri anlaşılmaktadır. Anlaşılan Anadolu'da başı sıkışan bu Türkmen aşiretleri, tersine göçe başlarken bu sufi tarikatın merkezini başlıca sığınak ve kurtarıcı kabul etmiş olmalıdır.

Safevî mensupları tarikat pirlarına o derece sıkı bağılıydılar ki müritler bir muharebe birliğı şeklinde gelişiyor ve idealleri uğruna ölümün üzerine gülerak gidiyorlardı. Pirlari (şah) adına aslanlar gibi dövüşen bu gazi sufiler, savaşta çıplak göğüsle mücadele ederken teçhizat ve zırh kullanmazlardı. Safevî mensuplarının çoğı Türk'tü bunun için muharebe meydanlarında söyledikleri türkülerini de Türkçe olarak terennüm ederlerdi. Örneğın: *Kurban olduğum (yahut sadaka olduğum) pirim, mürşidim...*² Kızılbaşların uğruna her şeylerini fedaya hazır oldukları şeyhlerin çok genç olmaları (Şeyh Haydar, Sultan Ali ve Şah İsmail hep çocuk yaşta şeyh olmuşlardı) önemli değildi. Anlaşılan şeyhin yaşından çok varlığı daha önemliydi ve Kızılbaşlar şeyhlerinde ilahi tecelliği görüyorlardı. Ata, dede, baba unvanlı bu Türkmen şeyh ve dervişleri, hemen her bakımdan eski kam ve Şamanların devamı gibi görünüyorlar. Eskiden beri Türkler din adamlarına çok fazla değer veriyorlardı. Gaznelilerle savaşan Tuğrul ve Çağrı Beylere yıldızlar ilmi ile meşgul bir İranlıya, zafer kazanacakları müjdesini vermesi üzerine bu münecime secde etmeleri bu saygının derinliğine örnektir. Buna Türkçede *yükünmek* denilmekte idi. Anadolu'da büyük bir isyan başlatan Baba İlyas'a da Oğuzlar "Baba Resul, Baba Resulullah" diyorlardı. İsyanın bastırılmasından sonra liderlerinin öldürüldüğüne inanmayan Türkmenler, onların yardım getirmek üzere göğe yükseldiklerine inanarak isyanlarını sürdürmüşlerdi. Anadolu Kızılbaş Türkmenlerin Şeyh Cüneyd ve haleflerini mehdi, peygamber ve hatta tanrı olarak görmeleri daha iyi anlaşılıyor.³ Safevîlerin nihai zaferi, Şamanlığa ama tenasuha ve

¹ Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s.154, 196.

² W.Hinz, **a.g.e.**, s. 9.

³ Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s.8.

Tanrı'nın insan şeklinde ortaya çıktığına inanan henüz ilkel, tasavvufi Şiflikle cilalanmış, islâmlaştırılmış bir Şamanlığa daha yakın kültürdeki bu kabilelerin savaşıcılığından kaynaklanıyordu.¹

Erdebil tekkesinin şeyhleri arasında en fazla dikkat çekenleri şüphesiz Şeyh Cüneyd ve onun oğlu Şeyh Haydar'dır. Cüneyd'in Anadolu'daki faaliyeti ile ilgili en önemli bilgi veren kaynak Aşıkpaşazâde'dir. Cezbeci, telkin gücü kuvvetli ve aynı zamanda faal bir insan olduğu anlaşılan Cüneyd, dolaştığı köylü ve göçebe Türkler arasında sayıca önemli bir topluluğu kendisine mürit edindi. Kendisinin Hz. Ali evladından olduğunu iddia etmesi, siyasi amacını gizlememesi, köylü ve göçebe Türkmenlerin siyaseten ve iktisaden propagandaya müsait durumları Cüneyd'in başarılı olmasında etkili olmalıdır. Şeyh Cüneyd, başına topladığı silahlı müritleriyle Trabzon Rum devleti topraklarında gazalarda bulunarak ganimet toplamaya başlamıştır. Bu sırada Uzun Hasan Akkoyunluların başında güçlü bir Türkmen lideriydi ve Cüneyd, Uzun Hasan'ın yanına giderek himayesine girmişti.²

Safevî kaynakları sufi hareketi siyasal bir cereyana dönüştüren bu ikisi hakkında tatminkâr bilgi vermezler. Ama her iki şeyhe kadar gelen Erdebil sufileri hakkında şeyhlerinin emin ve mütedeyyin insanlar olduğundan bahsedilirken son ikisi hakkında kin ve nefretle bahsedildiği görülür. Hatta bunların zamanına kadar hiçbir sufi şeyhin sultanlık iddiasında bulunmadığını, bunların geleneği bozduğundan bahsedilir.³ Safevîlik, Şeyh Cüneyd'e kadar hiçbir zaman siyaset ve dünyevi saltanat ideali taşııyordu. Erdebil şeyhlerinin zamanın devletleriyle münasebetleri Şeyh Cüneyd zamanında başlamış değildi. Fakat bundan evvelki bu münasebetler din ve dünya işlerinin tamamıyla ayrılması esasına dayanıyordu. Buna, Moğol tarihçisi ve veziri Reşidüddin'in Şeyh Safi hakkında gösterdiği ihtimam ve Timur'un Şeyh Hoca Ali'ye karşı yaptığı cömert muameleler örnek gösterilebilir.

Şeyh Cüneyd'in 1449-1456 yıllarında Anadolu ve Suriye'deki ziyareti ve faaliyetleri bu bölgenin dini ve kültürel tarihi bakımından çok önemlidir. Şeyh Cüneyd'in İran'dan çıkartıldıktan sonra Anadolu'ya gelmesi tesadüfi olmadığı gibi II.Murad'ın bu şeyhin taleplerini reddetmesi boşuna değildi; zira işin rengi değişmeye başlamış, Safevîlikle birlikte Kızılbaşlık siyasallaşmaya başlamıştı. Osmanlı sarayından

¹ Irené Melikoff, **Uyur İdik Uyardılar**, demos yay., İst. 2006, 53.

² Sümer, **Safevi Devletinin Kuruluşu...**, s. 10.

³ Tufan Gündüz, **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010, s. 5.

umduğunu bulamayan Cüneyd, Osmanlı topraklarını terke mecbur kalarak, Anadolu'nun güney bölgelerine, Türkmenlerin yoğun oldukları Karaman ve Dulkadir Türkmenleri arasında faaliyet sürmek zorunda bırakılmıştır. Zira bölge Türkmenleri arasında dini ayrıntılar o kadar önemli olmadığı gibi Dulkadir aşiretleri Safevî şeyhlerine son derece hürmet etmekte ve Erdebil Sufileri bu Türkmenlerce iltifat görmekteydiler. Suriye'de bir tekkede karar kılan Cüneyd, Anadolu, Irak, Suriye ve Dulkadir bölgesinden gelen birçok sufi müridin rağbet merkezi olmuştur. Şeyh Cüneyd bu bölgedeki propagandasını Memluk ve Osmanlı sarayının ciddi tehdit ve baskıları altında yürütmekten çekinmemiştir.¹

Anadolu'nun belki de en önemli Türkmen padişahı olan Uzun Hasan, Türkmenleri arasındaki Safevî şeyhinin nüfuzunun büyüklüğü karşısında kız kardeşini Şeyh Cüneyd'le evlendirmekten çekinmemiştir. Karakoyunlu Türkmenlerine göre Sünniliğe daha büyük önem veren Akkoyunlu topraklarında Cüneyd'e Safevî propagandasının yapma izni verilmesi bu tarikatın halife ve müritler ordusunu gün geçtikçe büyütüyordu.

Tarikatın militan bir Şîi renge bürünmesi genellikle Şeyh Cüneyd'in kişiliğinde ve faaliyetlerinde aranmaktadır. Ancak onun nasıl ve ne zaman Şîi çevrelerle temas ettiği ve Şîileştiği bilinmemektedir. Şeyh Haydar'ın müritlerine *tac-ı haydar* denilen 12 dilimli ve kırmızı renkli bir başlık giydirdiği bu yüzden müritlerini diğer zümrelerden ayırdığını biliyoruz. Bundan dolayı Safevî müritlerine Kızılbaş denilmeye başlandığı kabul edilir. Başlangıçta siyasi bir ad olmayan bu deyim zamanla siyasallaşmıştır. Kızılbaşlar, Şeyh Haydar'ı Tanrı yerine koyuyorlar, ibadeti bırakıyorlar ve onu kiblegâh yapıyorlardı. Aşıkpaşazâde'de nakledildiğine göre, Anadolu'daki Safevî mensuplarına Sünnî topluluk, "*bunca zahmet çekip Erdebil'e gideceğinize Mekke'ye varsanız Peygamber'i ziyaret edersiniz daha iyi olmaz mı*" dediklerinde sufiler de "*biz diriye varırız, ölüye varmayız*" cevabını verirlerdi.² Şah İsmail, Divan'ında Alevî adını hiç kullanmamış, kendisini ve taraftarlarını ifade için Kızılbaş deyimini kullanmıştır.³

¹ Hinz, a.g.e., s. 19.

² Aşıkpaşazâde, s. 251; Münecimbaşı'dan naklen W.Hinz, a.g.e., s. 86.

³ "*Yüreği dağ olmayınca bağı kanlı la'l-tek / hiç kimin hadi yohdur Kızılbaş olmağa*" Melikoff, a.g.e., s. 53.

Şeyh Haydar'ın Akkoyunlularla yaptığı ve öldüğü savaşta Kızılbaş aşiretlerinden Dulkadirîlilerin varlığı dikkat çekmektedir.¹ Şeyh Haydar'ın gazalarında Dulkadirîliler hep merkezde bulunuyordu.² Şah İsmail'in Akkoyunlulara son verdiği savaşta en önemli komutanları Şamlu Lala Hüseyin Bey (emirulümera), Dulkadirli Dede Abdal (hassa ordusu kumandanı) ve Dulkadirli Keçel beydir. Bunlar maiyetlerindeki Dulkadir Türkmenlerine kumanda etmekteydi.³ Uzun Hasan'ın torunu Şah İsmail'le birlikte Erdebil tarikat devleti sona ermekte ve İran Safevî devletinin tarihi başlamaktaydı. Artık Safevîler, klasik Müslüman selamı yerine birbirlerine *şah* diyerek selamlaşmaya başladılar. Söz konusu olan Şîî bir İslâmlık değil daha çok Safevî propaganda ile şifileştirilmiş ve sufileştirilmiş bir Türkmen din anlayışı idi.

Osmanlı mağlubiyeti, Uzun Hasan'ı ve Akkoyunlu hanedanını İran âlemine ve Fars kültürüne uydurmaktan başka çare bırakmamıştır. İran'ın cazibesi ile Akkoyunlu hükümdarları İran kırsaları arasında yer aldılar. Akkoyunlu Türkmenleri böylece Safevîlerin ortaya çıkışına zemin hazırlamışlardı. Şah İsmail arazi itibarıyla Akkoyunluları ortadan kaldırırsa da siyasi bakımdan onların devamı olmuştur. Cüneyd'ten sonra Şeyh Haydar'ı tarikat reisliğine oturtan yine Uzun Hasan olmuştur. Şah İsmail, Uzun Hasan'ın kızından doğmuştur. O, hem siyasi hem de ruhani lider olarak yeni bir tarih başlatmıştır. Safevîlik, Uzun Hasan gibi Türkmen liderlerinin katkılarıyla yayılmıştır. Şah İsmail sayesinde Safevîlik İran kimliğiyle bütünleşirken sufi ve müritlerin hepsi önceden olduğu gibi Anadolu'dan ve özellikle Dulkadir bölgesinden Erdebil'le gelmekteydi.

Doğunun din tesiri altında bulunan dünya görüşü karşısında derviş kıyafetinde, bilhassa taçta, mistik kuvvet ve ehemmiyet görmek lazımdır. Türk kökenli olan Kızılbaşlar İran büyük hükümdarları zamanında 16.yüzyılda yeni devletin savaşçı kuvveti ve beyleri oldukları için büyük nüfuz elde ettiler. Bu nüfuz 17.asra, İran ve Gürcü gulamların devreye girmesine kadar sürmüştür.

Sürekli savaşlar ve bundan doğan iktisadi darlık dolayısıyla 13. ve 15.yüzyıllarda Anadolu'nun bir dini kaynaşma geçirdiği bilinmektedir.

¹ Gündüz, a.g.e., s. 34.

² Gündüz, a.g.e., s. 63.

³ Hoca Sadedin Efendi, Şah İsmail'in Akkoyunlulara son verip ortaya çıkışı münasebetiyle şu beyti yazmıştır:

“Başına tac aldı çıktı ol pelid (İsmail) / İtti bi-idrak Etraki mürid” F. Sümer, a.g.e., s. 22.

Safevîliğin çabuk yayılmasında bu durum etkili olmuştur. Timur istilası ile Osmanlı kudretinin sarsıntı geçirmesi de bu dervişliğin nüfuz ve tesirinin Anadolu'da yayılmasını hızlandırmıştı. Timur gibi Uzun Hasan'ın da yaradılışındaki sufiliğe meyilli özellik Safevîliğin özellikle Türkmenler arasında yayılmasını ve gelişmesini hızlandırmıştır. Uzun Hasan Türkmen sosyal hayatı gereği ülkesinin her tarafında dört bin tekke ve zaviye yaptırmıştır. Bu nedenle gerek Timur'un ve gerekse Uzun Hasan'ın Safevî tarikatına mensubiyeti ile ilgili rivayetler nakledilmiştir. Ancak her iki hükümdarın Safevîlere, tarikatın siyasi nüfuzundan dolayı önemli bir mevki kazandırdıkları kesindir. Zira her ikisi de sadece Safevîlere değil bütün şeyh ve dervişlere samimi hürmet göstermişlerdir. Anadolu'da Safevî dervişliğinin etkisi Avrupa'da da geniş yankı bulmuştu.¹

Venedik kaynaklarına göre Anadolu halkının dörtte üçü bu yeni tarikatın mensubu bulunmaktaydı.² Özellikle, daha Timur Anadolu'ya gelmeden önce, Anadolu'nun güney bölgelerindeki Türkmen sahaları tamamen Safevî kesilmişlerdi. Safiyüddin'in oğlu Sadreddin'in etrafında bölgedeki Türkmenler coşkun bir kitle oluşturmuşlardı. Bunlar İran'dan gelen şeyhlere tutkun idiler. Timur ordusuyla geçerken bunları esirgemişti. Bu havali ile Erdebil arasında maddi ve manevi sıkı bir rabita mevcut bulunuyordu. Bu uzak sahalardaki Türkmenlerin pirlерinin mezhebine karşı bu sökülmez irtibat, bir gece içerisinde Şah İsmail'in karizmasıyla oluşmuş olduğuna inanmak güçtür. Bu Anadolu'da vaki uzun bir propagandanın neticesiydi.

Timur, geniş kitlelere nüfuz eden Yesevî ve Nakşi dervişlerin büyük desteğini almış, bunun karşılığında da Cengiz Yasasını iptal ederek ulemaya, sufilere ve dervişlere karşı büyük bir iltifat göstererek zengin vakıflar tahsis etmiş, türbe ve tekkeler yaptırmıştır. O, koyu bir Sünni olmasına rağmen kendisinde Alevilik tezahüratını ve 12 imam temayülâtını gösteren bazı hususiyetlerin sebebi Safevî sufilerini himaye etmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Timur'un 12 İmam inancında olduğuna dair kesin bir delil yoktur.³

¹ W.Hinz, a.g.e., s. 105; Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.19, 21.

²Uzun Hasan'ın Venediklerle diplomatik münasebeti bilinmektedir. Bu sayede Venedikli seyyahların Anadolu'nun ahvaliyle ilgili ilginç gözlemleri bulunmaktadır. Babinger, **Anadolu'da İslâmiyet**, s.33.

³ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 75.

Akkoyunlu Türkmenlerinin lideri Uzun Hasan da Erdebil sufileriyle akrabalık tesisinden çekinmemiş olsa da ordusunun ekserisini oluşturan kulağı küpeli Türkmenler arasında şüphesiz Sünnilerden ziyade Safevî tarikatı mensuplarının çoğunlukta olmasına rağmen Kızılbaş-Şîliği resmen tanıdığına dair hiçbir vesika yoktur. Akkoyunlu topraklarında bu mezhebin geniş bir yayılma istidadı gösterdiği gerçektir. Kısaca Akkoyun ve Karakoyunlular zamanında hükümdarların kati bir yardımına nail olamasa da Safevîliğin takibata da uğramaması, bu devletlerin başlıca askeri kuvvetlerini teşkil eden Türkmenler arasında Safevî-Kızılbaş akidelerinin pek ziyade yaygın olmasından ve hükümdarların –kendileri ne fikirde bulunurlarsa bulunsunlar- ordularındaki hissiyata riayet mecburiyetinde bulunmalarından ileri geldiği söylenebilir. Hurufilik gibi tamamen Batınî bir mezhebin en kuvvetli taraftarlarının Türkler olması, Sadreddin-i Erdebili'nin Türk olma ihtimalinin yüksek olması ve kısaca Safevîlik hareketinin hemen münhasıran Türklere dayanması gibi gerçekler, Safevî tarikatının Türkmenler için ne kadar önemli bir inanç sistemi oluşturduğunu anlamamıza kafidir.¹ Safevî devletini kuran Türkmenleri ezici çoğunluğu Akkoyunlu ve Karakoyunlu sahasında Safevî tarikatına bağlananlardır.² Akkoyunlu devleti yıkıldığında Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğuda otorite boşluğu doğmuş, bölge konar-göçerlerinin Safevîlere yönelmesini hızlandırmıştır. 15.yüzyıldan önce bu Türkmenlerin, Osmanlı sınırları dâhilinde kalanları Sünni kalmışken, dışındakiler Kızılbaş kalmışlardır. Safevî kaynaklarında Türkmen tabiri genel olarak Akkoyunlular için kullanılır ve bu yönüyle Sünnilik ile eşleştirilir. Kızılbaşlık ise doğrudan Safevî ordusu anlamında kullanılmıştır.³

F.Köprülü, Halep bölgesinde Türkmenler arasında yaygın olan İsmailî (Batınî) şeyhi Sinan'dan bahsederken, Lazkiye, Halep, Antakya nevahisinin, Amik ovasının, Sumeysat, Maraş ve havalisinin Türkmenlerle meskûn olduğu 6.-8.yüzyıllarda o havalide yaygın Batınî inançlarının Türklere sirayetinin pek tabii olduğundan bahseder.⁴ İbn Batuta, Babaîler isyanından bir asır sonra bu bölgeden geçerken aynı yerlerde yine aynı zümrelere tesadüf etmiştir. Bu da bu sahada

¹ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 83.

² Gündüz, **a.g.e.**, s. 54.

³ Gündüz, **a.g.e.**, s. 12.

⁴ Babinger-Köprülü, **Anadolu'da İslâmiyet**, s. 93.

Türkmenler arasında ne gibi inançların yaygın olduğunu ve Babaîliğin hangi şartlar altında yayıldığını gösterir.¹

Şah İsmail'in Anadolu'ya geldiğinin duyulması, göçebe Türkmen aşiretlerinin hemen Kızılbaş sufiler önderliğinde toplanmasına yetmişti. Çeşitli Türkmen boyları içerisinde Dulkadirli aşiretleri dikkat çekerken, bir anda 7000 kişilik bir sufi ordusu oluşmuştu.² İsmail ile yeni bir devlet kurma yoluna giren Dulkadirli Türkmenlerin çoğu İran'a gitmiştir ki bunların da ekserisi Kızılbaş idi ve çoğu Maraş ve Elbistan çevresinden gitmişlerdi. Şah İsmail'in hizmetine giren bu Türkmenler, daha Timur ve özellikle de Şeyh Cüneyd'in Anadolu seyahati sırasında Safevîyye tarikatına bağlanmışlardı. İran'da Şiilik kurumlaşmadan önce Dulkadirliler arasında çok sayıda Kızılbaş unsur mevcuttu.³ F.Sümer önemli eserinde Safevî devletini kuran ve devam ettiren Anadolu Türklerin önemli bir kısmının Dulkadirli bölgesinden gittiğini, Alaüddeve'nin idaresindeki topraklardan Türkmenlerin Şeyh İsmail'in katına gitmesine selefleri gibi izin verdiğini yazar.⁴ Dulkadirli Türkmenlerinin bir bölümü, Osmanlı kaynaklarının ifadesiyle *Erdebil-oğlu* Şah İsmail'in hizmetine katılırken, 1507'de Şah İsmail, Dulkadir topraklarına girince ana vatanlarına ve kan akrabalarına karşı savaşmışlardır. Savaşta Şah'ın sağ ve sol kolları ve merkezinde Dulkadirliler bulunmaktaydı. Keza Çaldıran savaşında kendisine önemli bir komuta görevi verildiği anlaşılan bir Dulkadirli reisinin bu savaşta suçundan dolayı Şah İsmail tarafından öldürülmesi dikkat çekmektedir.⁵

Klasik çağında Osmanlı coğrafyasının en kalabalık konar-göçer gruplarının başında Dulkadirli Türkmenleri gelmektedir. 16.yüzyıla kadar Dulkadirliler henüz Osmanlı hâkimiyetine girmemişlerdi ve Şeyh Cüneyd örneğinde olduğu gibi Safevî şeyhleri bölgede kolayca faaliyet sürmüştü. Batı Anadolu topraklarındaki Yörükler ise hem dar bir alanda yaylak-kışlak hayatı yaşadıklarından hem de Osmanlı hâkimiyeti altında uzun

¹ Babaîler ve korkunç isyanları için bk. A.Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

² “*Şah Kulu Halife Mühürdar'ın naklettiğine göre Şah'ın davet mektubunu Dulkadir taifesine getirdiler, sabahtan akşama kadar 5000 kişi toplanıp yola koyuldular. Bunlar arasında düğün yapmakta ve akşam gerdeğe girecek olan bir genç de vardı. Her şeyi bırakıp şahın yoluna koştu.*” **Cevahiru'l-Ahbar**'dan naklen Gündüz, **a.g.e.**, s. 50.

³ Yinanç, **Dulkadir Beyliği**, s. 89.

⁴ Sümer, **a.g.e.**, s. 19.

⁵ Gündüz, **a.g.e.**, s. 7.

süredir barındıklarından dolayı Türkmenlerden farklı olarak, yerleşik düzene mütemayil duruyorlardı.

Akkoyun ve Karakoyunlular da İran'a Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Türk oymaklarının önemli bir kısmını götürmüşlerdi. Mesela Karakoyunlular Maraş-Elbistan bölgesindeki Ağaçerilerden bir kolu İran'a götürmüşlerdi. Safevî devletinin kurulması ile gerçekleşen göçler ise daha ekseriyetle vuku bulmuştur. Dulkadiroğulları, Ağaçeriler ile aynı bölgede yaşamakla beraber onlardan ayrı bir siyasi teşekkül olarak görülüyorlar. Karakoyunlular arasında Ağaçeri adıyla yaşayan bir oymak adına rastlanılmaktadır. Sonraki zamanlar Maraş, Antep, Gavur Dağı, Antalya, Ege bölgesi gibi geniş bir sahanın ormanlık bölgelerinde ekseriyetle göçebe olarak yaşayan Tahtacılar, Ağaçerilerin torunları olmalıdır.¹

Safevî devletini kurmak üzere İran'a göçen Dulkadir oymakları, Safevî kaynaklarına göre seksen bin ev olduğu belirtilir. Maraş'tan Bozok'a (Yozgat) kadar uzanan Dulkadir elinin geniş kolları arasından Şeyh Haydar ve Şah İsmail'in hizmetine giren önemli mevkilere getirilmiş halife ve müritler çıkmıştır. Şah İsmail'in babası Haydar'ın en yakın müridi Dede Abdal Beg, Hassa ordu komutanlığına getirilmişti. Keçel Beg lakabı ile tanınan İlyas Beg, geniş bir bölgenin valiliğine getirilmişti. Dulkadirli'nin Sarı Şeyhlü obasından Emet beg, Halil sultan lakabı ile anılmış önemli Safevi umerasından idi. Yine Dulkadirlilerin Çiçekli oymağına mensup Korucubaşı İzzeddin Ali Sultan unvanıyla anılmış önemli halifelerden idi. Dulkadirli'nin Osmanlı hâkimiyetine girdiği 1515'li yıllardan sonra da Dulkadirli'lerin bir kısmı yine Şah İsmail'in hizmetine girmişlerdi.²

Safevî tarikatının Anadolu'daki mensupları hep Kızılbaş diye anılmıştır. Bu kavramı, Şah İsmail'den sonra İran'da kurumlaşan Şîîlikle karıştırmamak gerek. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Türkmenleri Kızılbaş olduklarını övünerek ifade etmişlerdir. Devletlerini devlet-i Kızılbaş, hükümdarlarını padişah-ı Kızılbaş ve ülkelerini de ülke-i Kızılbaş tabiri ile vasıflandırmışlardı. 13. ve 15.yüzyıllarda Anadolu'daki Türk göçebe unsurunun kızıl bürk giydikleri kesin olarak bilinmektedir. Bu sebeple Safevî mürit ve askerlerinin giydikleri külah ve taçların kızıl renkte olmasının bu gelenekle ilgili bulunması gerekirken, her halde

¹ Sümer, "Ağaçeriler", **TDVİA**, C.1, İst. S. 460; aynı yazar, *Ağaçeriler*, **Belleten**, Sayı, 103, s.521; İsmail Engin, **Tahtacılar**, Ant Yayınları, İst.1998, s. 30.

² Sümer, **a.g.e.**, s. 48-49.

Osmanlılarda kendi askerlerine ak börk giydirmek suretiyle hâkimiyetlerindeki Yörükleri, Kızılbaş Türkmenlerden ayır etmeye çalışmıştır.

Yavuz Selim'in Çaldıran seferine çıkarken talep ettiği yardımın Dulkadir beyliğinden gelmemesi o bölgeye yapılacak seferin zahiri sebebinin oluşturuyordu. Ancak asıl sebep, Yavuz'un Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da başlatmış olduğu Kızılbaş unsurları temizleme harekâtıdır. Keza Yavuz'un Alaüddeve'nin yerine ikame ettiği Şehsuvaroğlu Ali Bey, Anadolu'da bir Kızılbaş şeyhi olan Bozoklu Celal'in başlatmış olduğu büyük bir Kızılbaş isyanını bastırmıştır. Şah Veli unvanlı Kızılbaş lideri Celal, Celalî isyanları olarak bilinen Kızılbaş kaynaklı isyanlar zincirinin başlatan Bozoklu bir Türkmen'dir.¹

Daha sonraki yüzyıllarda Anadolu'da çıkan çeşitli Kızılbaş ve Celalî isyanlarında da Dulkadir oymaklarından Kızılbaş olanlarının adı geçtiği Osmanlı kaynaklarında geçmektedir. Dulkadirli Zünnun, Çiçeklu, Ağca Koyunlu, Mesudlu vs. oymaklar, Kalender Çelebi, Karacalu ve Bişanlı gibi oymaklarla giriştikleri Kızılbaş isyanları bu türdendir.² Ahmed Refik, Dulkadirli ve Bozok sancağında eşkıya hareketlerine karışan çeşitli Türkmen aşiretlerinden bahseder.³ Dulkadirli, Safevî şahlarının Ustacalu ve Kaçarlardan sonra en çok güvendikleri oymaklardan oluşuyordu. 17.yüzyılda bile Anadolu Türklerinin torunları Sufiyan-ı Rumlu yani Anadolu sufileri adını taşıyordu. Rumlular mahallesinde bulunan Dulkadirli aşiretinden bir aile (Aba Hatun), Şah İsmail'i evinde bir süre saklamış, Akkoyunluların takibatı yüzünden Haydar'ın hayatta kalan çocuklarını Şamlu Lala Hüseyin ve Dulkadirli Dede Abdal Beg gibi önemli müritler onları Gilan'a kaçırmışlardı.⁴ Dulkadirli, Ebe (Ebe) adındaki bu kadın İsmail'i himaye ettiği için Akkoyunlu Rüstem tarafından Tebriz meydanında astırılmıştır. Bu Türkler, 16. ve 17.yüzyıllarda bile Kızılbaş kabilelerin en kuvvetlisi idiler.

Anadolu'daki Kızılbaş halifeler, muhtelif yerlerde yaşayan Kızılbaş zümrelerin başında bulunan temsilcilerdir. Bunlar menşe bakımından yine o

¹ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevârih**, IV, haz. İ.Parmaksızoğlu, KB Yay., 1992, s. 347; Yinanç, **a.g.e.**, s. 103; Mustafa Akdağ, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyânları**, Bilgi Yayınevi, 1975 Ankara, s. 15.

²Sümer, **a.g.e.**, a.76-77; Selahattin Döğüş, *Maras'ta Türkmen Aşiretleri*, **I.Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004**, Kahramanmaraş, 460.

³ Ahmed Refik, **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, Enderun Kitabevi, İst.1989, s.29 vd.

⁴ Sümer, **Safevî Devletinin Kuruluşu...**, s.15.

zümrelere mensup yani Anadolu kimselerdir. Halifeler bir müddet Erdebil’de bulunup tarikatın usul ve adabını öğrenirler ve aldıkları talimatla memleketlerine dönelerdi. Bu talimatın başlıca esasları, ayinler tertip ederek başında buldukları zümrelerin tarikata bağlılıklarını devam ettirmek, propagandalar yaparak taraftarların sayısını çoğaltmak ve şah hakkı ve nezir adı altında vergi toplayarak İran’a göndermek, ayaklanmalar çıkarmak idi. Yavuz Selim’den itibaren Anadolu’daki Kızılbaşlar devlet tarafından dikkatle takip edilmiş, faaliyetlerini önlemek için şiddetli tedbirler alınmıştı.¹

Kızılbaşlık, dini olduğu kadar toplumsal ve siyasi bir kimlik ifade eder. Heterodoks gruplar türlü türlü adlar aldıktan sonra nihayet 16.yüzyılda Kızılbaş adıyla ayrı bir grup olarak tanımlanmıştır. Bu deyim, Türkmen heterodoks zümreler arasında kendini gazaya adanmış militan grupların 13.yüzyıldan beri başlarında taşıdıkları kızıl börtkten adını almıştır. Safevî tarikatı 15.yüzyıldan sonra Osmanlı idaresine karşı doğudaki Türkmen muhalefetinin ifadesi olmaya başladığında, Kızılbaş deyimini, Şah İsmail ve Safevîlerle birlikte ortaya çıkan asıl tarihsel isim olmuştur ve başlangıçta herhangi bir küçültücü anlamı yoktu. Bu deyim yüzyıllar içinde küçültücü bir anlama kaymış, Celalî olarak bilinen dini-sosyal hareketler dolayısıyla da dinsiz, asi anlamında kullanılmaya başlanmıştır.

Sonuç olarak Safevî Kızılbaş devleti, 15 yaşındaki bir çocuğun karizmatik kişiliğinde aranacağına iki asır boyunca devam eden Dulkadirli vb. Türkmenlerin göçleri ve bu göçerlerin dini ve sosyal gerçeklerinde aranmalıdır.

¹ Sümer, a.g.e., s. 82.

KAYNAKÇA

Akdağ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik kavgası Celali İsyancıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1975.

Arifi Paşa; Maraş ve Ebiistan'da Zulkadır Oğulları Hükümeti, **TOEM**, 30. cüz, İst.1330.

Aşıkpaşazâde Tarihi, Ali Beg neşri, İst. 1334.

Babinger Fr. – Köprülü Fuat; **Anadolu'da İslâmiyet**, çev. Ragıp Hulusi, yay. Mehmet Kanar, İnsan Yayınları, İstanbul 1996.

Hoca Sadedin Efendi; **Tacü't-Tevârih**, IV, haz. İ.Parmaksızoğlu, KB Yayınları, 1992

Hinz, Walther; **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, TTK Basımevi, 1992.

Döğüş, Selahattin; *Maraş'ta Türkmen Aşiretleri*, **I.Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004**, Kahramanmaraş

Döğüş, Selahattin; *Osmanlıların Fethine Kadar Dulkadirli Türkmenleri*, **Dulkadir Beyliği Araştırmaları I**, ed. Yaşar Alpaslan, Ukde Yay., K.Maraş 2008.

Döğüş, Selahattin; **Türk Düşünce Tarihine Bir Bakış**, Ukde Yay., K. Maraş 2009

Engin, İsmail; **Tahtacılar**, Ant Yayınları, İst.1998

Gündüz, Tufan; **Son Kızılbaş Şah İsmail**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.

Hamdullah Müstevfi-i Kazvinî, **Nüzhetü'l-Kulub**, Tahran, 1381/2003.

Melikoff, Irené; **Uyur İdik Uyardılar**, demos yayınları, İstanbul 2006.

Ocak, A.Yaşar; **Babaîler İsyancıları**, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

Refik, Ahmed; **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, Enderun Kitabevi, İst.1989,

Sümer, Faruk; *Ağaçeriler*, **TDVİA**, C.1, İstanbul.

Sümer, Faruk; *Ağaçeriler*, **Bellekten**, Sayı 103.

Sümer, Faruk; **Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkerlinin Rolü**, TTK yayınları 1992.

Sümer, Faruk; **Oğuzlar, (Türkmenler)**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1992

Yinanç, Refet; **Dulkadir Beyliği**, TTK basımevi Ankara 1989.